

ŠTĚPÁNKA IŠTVÁNKOVÁ / 23. 12. 2016

Ivan Fíla

Ivan Fíla je vytrvalostní a někdy také zároveň překážkový běžec. Od mládí na útěku. Nebo alespoň v pohybu. Na dlouhých tratích nachází jediná svá útočiště. Letos běží již šedesátým rokem. Stále s vervou. Stále s odhodláním. Místo překážek překonává hranice. Geografické i lidské. A přesto se mu ne tak úplně daří překonat tu nejdůležitější – rodnou. Domácí publikum ho reflektuje jen zřídka, a když už, tak ve spojení se spory, které vede s producenty. Jaký životní příběh ale stojí za energií tohoto bělovlasého tvůrce? A kam až může doběhnout?

Jeden by věřil, že štědrodenní děti, jedním z nichž právě Ivan Fíla (* 24. 12. 1956) je, musí být nutně také dětmi štěstěny. Na úskalí socialismu je ale mnohdy i štěstěna krátká. Svě o tom ví i Fílova životní trajektorie. Původně barrandovský asistent Zbyňka Brynycha a Jana Schmidta[1] se díky negativní konfrontaci s volební komisí a jiným dalším reakcím na režim, které vedly ke špatnému kádrovému posudku, dostal do situace, kdy nemohl být přijat na vysokou školu a svůj filmový um tak dále rozvíjet.[2] Rozhodl se tedy roku 1977, ve věku 19 let, emigrovat do Německa. Nebyl to však jeho úplně původní záměr, táhla ho Amerika, ale dostat se tam nešlo tak jednoduše. Utekl přes Jugoslávii a půl roku cestoval různě po Evropě. Neúspěšně. Získat azyl bylo komplikované. Pomyslné dobytí Holandska, Itálie, Francie ani Švýcarska se nezdařilo. Polevilo až Německo. Jednoho dne si ve Frankfurtu na nádraží zakoupil české emigrantské noviny a následně využil zde avizované pomoci přistěhovalcům. Bylo mu nabídnuto ubytování a škola, kde se doučil vše jazykově potřebné a splnil německou maturitu a směřoval své studium dál. Nakonec se mu tak podařilo vystudovat zde.[3] Na Filmové fakultě Fachhochschule v Kolíně nad Rýnem. Režii a scenáristiku. Jednalo se o experimentální ročník propojující více oborů, s následnou možností výběru užší specializace. Díky tomu se mu dostalo vzdělání také v oblasti stříhu či fotografie.[4] Studium dokončil v roce 1983[5] krátkometrážním absolventským dokumentem o sběrateli motocyklů *Harley Heaven* (1983) a

dokumentárnímu „formátu“ se rozhodl zůstat věrný i nadále. Využil jej jako pomyslnou jízdenku zpět do rodné země.

Totalitní vývoj v zemích východní Evropy, historie českého národa, stejně jako vztahy mezi Československem a německými republikami. To jsou témata, která se prolínají nejedním Fílovým dokumentárním filmem. Vše začalo triptychem složeným z filmů: *Ein deutsches Schicksal* (1987) / *Im Namen der Revolution* (1989) / *Schritte im Labyrinth* (1990). Poslední zmiňované *Kroky v labyrintu* jej při natáčení vedly k prvnímu reálnému návratu do Československa, v roce 1989. Esejistickou formou pojednávají o jemu nejbližším tématu – emigraci českých umělců. Tento film zaznamenává konfrontace výpovědí disidentů (Jiřího Dienstbiera, Vlasty Chramostové a dalších) a exulantů (Pavla Tigrida, Jaroslava Hutky, Karla Kryla, Pavla Kohouta a jiných). Obsahuje však také linku bohatou na jeho vlastní prožitky. Fiktivní poutník se po dlouholeté emigraci v Západním Německu vydává zpět do vlasti, pozoruje změny krajiny i lidí a v přeneseném slova smyslu prochází labyrintem úvah a otázek. Hledá domov a zjišťuje, že pro něj, stejně jako pro většinu exulantů, tento pojem přestal existovat.[6]

Zmiňovaný první díl z trojice je portrétem německé komunistické publicistky, která přežila koncentrační tábor i sovětský gulag – *Margarete Buber-Neumann*. Druhým z třídílné série je dokument *Im Namen der Revolution* (1989), popisující osud německého revolucionáře Wolfganga Leonharda. Díky historickým okolnostem vyrůstal v Sovětském svazu, po návratu do Německa se stal mj. uznávaným historikem. Působil jako profesor ve východním Berlíně, odkud nakonec roku 1950 uprchl do Jugoslávie a později „zpět“ do Západního Německa, kde vedl protistalinistickou revoluční politiku.

Do této linie, reflektující totalitu a československé osudy, spadá také umělecký portrét bývalého českého prezidenta *Václav Havel – Ein böhmisches Märchen* (1993, *Václav Havel – Česká pohádka*), esej *Nebel* (1995, Mlha), zachycující magickou atmosféru pražského prostředí, doplněnou výrazným jazzovým doprovodem Jiřího Stivína. A také šestidílný dokumentární cyklus, portrét diktátora vypovídající především o obsazení Československa roku 1939, *Hitler – Eine Bilanz* (*Šest tváří Hitlera*, 1995).[7]

Tento epos je jediným dílem, který Fíla dělal takříkajíc na zakázku. Tvorba mu byla nabídnuta díky jeho původu. V ostatních případech se ve svých filmech striktně drží

vlastní scenáristické, režisérské a často i producentské linie. Již v době natáčení prvních dokumentů si založil vlastní produkční společnost Ivan Fíla Filmproduktion.

Není mu však cizí ani spolupráce s televizí. Právě onen šestidílný dokument o Hitlerovi, stejně jako *Václav Havel – Česká pohádka*, jsou příkladem televizních dokumentů. Takovým filmem byl i první mimoškolní krátkometrážní snímek *Salzige Träume*, na kterém spolupracoval s režisérem Clausem Bienfaitem. Film zaznamenává kontrast mezi pracující posádkou a cestujícími na lodi Vistafjord.

Jak je ale v povědomí českých diváků známo, odhodlá-li se Ivan Fíla ke spolupráci s jinými producenty, je třeba očekávat spor. Roku 2007 byl například osloven ke scenáristické participaci na filmu o Jiřím Kajínkovi. Na něm se měl podílet společně s producentem Petrem Jáklem. Od spolupráce byl však odtržen. Když se rozhodl natočit film sám za sebe, podali na něj bratři Jáklové žalobu. Nakonec tedy ustoupil a film byl realizován roku 2010 bez jeho účasti pod názvem *Kajínek* (2010). Původní scénář Ivan Fíla pojmenoval *Princip K*. Celou Fílovu filmovou kariéru provází řada konfliktů s producenty a díky tomu také existence mnoha nerealizovaných projektů nebo projektů, o jejichž realizování bojuje dlouhá léta.

V Německu šlo například o obvinění německé televizní stanice ZDF z cenzury, jelikož mu nebylo umožněno dokončit dokument o někdejším ministru zahraničí Joschkovi Fischerovi. Problém se týkal především kompromitujících záběrů, ve kterých byl Fischer zaznamenán, jak hází Molotovovy koktejly. Problémy jsou spojené také se vznikem jeho aktuálního, respektive stále míň a míň aktuálního, snímku, *Den Štěstí*, který je volně inspirován životem zpěváka Petra Nováka a herečky Evy Jakoubkové. Tento film je zasazen do doby socialismu a následně i předrevolučního období. Navrací se tak k tématu, které na režiséra osobně mělo nevyhnutelný dopad. V současné době však další vývoj blokuje spory ohledně práv k jednotlivým písním, které si nárokuje sestra zesnulé ženy Petra Nováka, Daniela Jakoubková, které práva na základě okolností (smrt Novákovy ženy, její sestry, nesvéprávnost jejich otce) připadla.^[8] Pokud se tedy snímek podaří realizovat, zamýšlí Fíla také návrat k televiznímu formátu a upravení původního kinofilmu i do dvoudílné televizní podoby.

Den Štěstí odhaluje, že Ivan Fíla rozhodně neběhá pouze na dokumentaristických tratích. Třebaže by se to tak na časové ose jeho tvůrčí činnosti mohlo jevit. První

celovečerní hraný film *Lea* se u něj totiž objevuje až v roce 1996. Syrový příběh o křehké ženě (v podání Lenky Vlasákové) a despotickém muži (Christian Redl), o restituci majetku i lásky. „Kdesi na východním Slovensku“ (jediné místní určení, kterého se nám ve filmu dostává) je přítomno ženské mlčení, mužské násilí a obojetné narušení lidské psychiky. Drásá a nastoluje jasnou, lépe řečeno pochmurnou linii, kterou se bude hraný rukopis tohoto režiséra ubírat. A to jak po obsahové, tak formální stránce. Poprvé bylo toto tíživé komorní drama uvedeno na Benátském filmovém festivalu a následně získalo řadu zahraničních i českých ocenění (vzniklo v česko-německé koprodukcii). Nejdůležitějším zlomem ale byla projekce v Neapoli, kde seděl v porotě Edward Lachman. Toho snímek zaujal natolik, že jej doporučil festivalu v Telluride (Colorado), známému hojnou návštěvností rozličných agentů, manažerů a zástupců velkých hollywoodských studií. A tak netrvalo dlouho a oslovil jej Steven Spielberg s nabídkou přepracování scénáře k filmu *The Betty Schimmel Story*, který měl být produkován právě jeho společností Dreamworks. Fílovi však studiový přístup, omezující svobodu tvorby, nevyhovoval, a tak od spolupráce odstoupil. Film měl být založen na skutečném příběhu z prostředí válečného Maďarska. Před Fílovi se na postu scenáristy toho snímku vystřídal již šest tvůrců. Po Fílovi pozici přebíral Kenneth Branagh, také bez úspěchu. Snímek nakonec nebyl nikdy realizován. Hlavním problémem byly opět vleklé spory s producentem, který nechtěl ustoupit ze své osobní vize příběhu.^[9] Jak jinak.

Druhý celovečerní hraný film *König der Diebe* (2004, Král zlodějů) natočil v koprodukcii Nizozemí, Belgie, Německa a Slovenska.^[10] Scénář byl sepsán již v roce 1992, ale realizaci bránil dlouhodobý nedostatek financí. Fíla se tedy v mezichase rozhodl natočit *Leu* a ke *Královi zlodějů* se vrátit později. Film reaguje na problematiku pouličních dětských zlodějů, kterou Ivan Fíla začal vnímat právě roku 1992 v Miláně, kde tyto malé lupiče pozoroval při okrádání turistů. Později se seznámil s místní policejní prezidentkou, dostal se do domu, kde žijí děti, kterým se podařilo ze zlodějských gangů uprchnout, a začal do této tematiky pronikat hloub. Fenomén odhalující důsledky ilegálního obchodu s dětmi však vypožoroval v mnoha jiných evropských městech.^[11] Na základě svých poznatků vytvořil fiktivní příběh založený na reálné zkušenosti, vnesl však do tíživého tématu trošku barevnosti a možná snad i vizi šťastného konce. Premiéra proběhla na Mezinárodním filmovém festivalu v Moskvě. Mimo zahraniční úspěchy je tento snímek držitelem čtyř Českých lvů za

nejlepší kameru, zvuk, filmovou hudbu a hlavní mužský herecký výkon.

Obecně by se dalo říci, že se jeho hrané i dokumentární filmy soustředí na sociální i osobní tíhu (obchod s lidským masem, porušování ženských práv, dětská prostituce, pouliční gangy, vyhoření, deprese, hledání domova, revolta proti politickému režimu atd.). Fíla pracuje s propracovanou psychologií postav, odhaluje jejich vnitřní rozvrácenost a vyprahlost, zároveň ale hledá lidské sblížení tam, kde není běžně dostupné. Nebojí se neprostupných vod, ani vysokých překážek. A jen díky tomu běží s vervou dál a dál. Adaptuje se na stále nové prostředí, stejně jako protagonisté jeho filmů. Mění místa pobytu dle producerských či kreativních možností a potřeb.

V současné době byste jej našli na Sicílii. Nejspíš ne na moc dlouho. Dosahuje nových (geograficky přenositelných) opěrných bodů a dopřává je také svým hrdinům. A tak snad ze vší té melancholie a tíhy vyjdou opět po čase další (neméně tíživé) hodnotné filmy. Ve hře je především zmiňovaný *Den Štěstí*. Snad se s nimi tedy v plánovaném roce 2017 setkáme na cílovém plátně a vše nezůstane pouze u nenaplněných očekávání a průtahů, jako například u romantické americké komedie *Bella Luna*. Kde je konec realizaci tohoto filmu a všem potenciálním herečkám (Meryl Streepová, Sharon Stoneová, Fanny Ardantová), které se měly vystřídat v hlavní roli? Přes všechna úskalí a pomyslné větrné mlýny se Ivan Fíla nikdy nevzdává. Je jen na nás, jestli to budeme vnímat jako podivné, bláhové nebo odhodlané jednání. Co jiného ale čekat na věčném útěku, kdy se vše mění před očima. Pokud chcete něco takového pochopit, nezbyvá než se opět nadechnout a sledovat jeho tvůrčí běžeckou linii dál. Se stejnou energií a vírou, jakou si s sebou nese on. Jak dobře víme, řadu projektů již ke zdárnému konci přeci jen dotáhl.^[12]

Poznámky:

[1] Fikejz, Miloš. Lea. *Filmový přehled*, 1997, č. 4, s. 12.

[2] Křivánková, Darina. Dokázal jsem říct ne Hollywoodu. *Lidové noviny* 16, 2003, č. 256, s. 25.

[3] Tamtéž.

[4] Interview s Ivanem Fílou prostřednictvím služby Skype 3. 4. 2013.

[5] Fikejz, Miloš. Cit. d., s. 12.

[6] Hofmanová, Libuše. Ivan Fíla: Kroky v labyrintu. *Film a doba* 1990, roč. 36, č. 10, s. 548-550.

[7] Voráč, Jiří. *Český film v exilu*. Brno: Host, 2004, s. 51-52.

[8] Informace dostupná z Fílova otevřeného dopisu paní Jakoubkové na jeho facebookovém profilu ze dne 6. 9. 2016. Další informace také zde: http://kultura.zpravy.idnes.cz/den-stesti-petr-novak-0tr-/filmvideo.aspx?c=A150804_2181775_filmvideo_vha.

[9] Z osobní výpovědi tvůrce při diskuzi v rámci projekce snímku *Lea* a s tím spojené master class dne 22. 3. 2013, Praha: FAMU.

[10] Fikejz, Miloš. Král zlodějů. *Filmový přehled*, 2004, č. 3. s. 15.

[11] Uhlář, Břetislav. Režisér Ivan Fíla: Náměty k filmům přináší sám život. *Moravskoslezský deník*, 4, č. 29, s. 22.

[12] Aby byl výčet filmů plnohodnotný, je třeba zmínit ještě dva duchovně zaměřené snímky: *Die Paulskirche – Ort der Hoffnung* (1988, Paulskirche – Místo naděje), přinášející pohled na sakrální památku ve Frankfurtu nad Mohanem, a *Geschichten aus einer anderen Welt* (1991, Příběhy z jiného světa), pojednávající o zázraku v Lurdách. Příp. také krátkometrážní filmy *Protokoll einer Hoffnung* (1986), *Die letzte Hexe* (1986) a *Zwei Brüder* (1986).